

**Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара**

СУМАТОХІНА І.М., ДУК Н. М .

**ПРАКТИКУМ З НАВЧАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ
ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПРАКТИКИ**

УДК 911
ББК 26.8

Рецензенти: кандидат геолого–мінералогічних наук, доцент Манюк В.В.,
кандидат географічних наук, доцент Горб К.М.

Суматохіна, І.М., Дук Н.М. Практикум з навчальної професійно-орієнтованої практики: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: «Будинок друку», 2016. – 40 с.

Викладено зміст та структура навчальної професійно-орієнтованої практики. Наведено основні завдання та методичні рекомендації до фізико-географічних та економіко-географічних польових досліджень.

Для студентів географічних спеціальностей.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою геолого-географічного факультету Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара (Протокол №104 від 08.01.2016)

ЗМІСТ

Передмова	5
1. Програма навчальної географічної професійно-орієнтованої практики . . .6	
1.1. Мета і завдання практики.	6
1.2. Зміст практики.	6
1.3. Завдання для виконання самостійних польових досліджень	7
1.4. Вимоги до звіту і захист	7
1.5. Структура рейтингової системи оцінювання практики	8
2. Організація процесу навчальної географічної професійно-орієнтованої практики	9
3. Методичні рекомендації по проведенню польових досліджень природних об'єктів і явищ	11
3.1. Дослідження геологічних відслонень	11
3.2. Дослідження рельєфу та небезпечних геоморфологічних процесів	11
3.3. Дослідження гідрологічного об'єкту	12
3.4. Дослідження рослинності	12
3.5. Складання ландшафтного профілю.	13
4. Методичні рекомендації по проведенню польових суспільно–географічних досліджень	14
4.1. Соціально-економічні дослідження міст	14
4.1.1. Робота на панорамних точках міста	15
4.1.2. Еколого–економічні дослідження окремого промислового підприємства	16
4.1.3. Спостереження на транспорті	16
4.1.4. Аналіз функціонування ринків міста.	18
4.1.5. Тематичне опитування (анкетування) населення	18
4.2. Дослідження сільськогосподарського підприємства	20
4.3. Аналіз функціонування рекреаційних та природно–заповідних об'єктів.	20
4.3.1. Аналіз функціонування туристсько–екскурсійного об'єкту (на прикладі спелеокомплексу)	21
4.3.2. Оцінювання цінності об'єкту природної та індустріальної спадщини	21
4.4. Візуальна оцінка естетичності ландшафту	22
5. Оформлення результатів практики	23
Рекомендована література	24
Додатки	26

ПЕРЕДМОВА

Навчальна географічна професійно-орієнтована практика проводиться після другого курсу навчання і має на меті закріпити на практиці теоретичні знання, отримані під час аудиторних занять в процесі проведення натурних (польових) фізико-, економіко- та соціально-географічних досліджень різних регіонів України; сприяти оволодінню методами виконання експедиційних комплексних географічних досліджень для професійної підготовки студентів як майбутніх фахівців з викладацької, науково-дослідної, практичної діяльності в галузі географії.

У ході практики студенти вивчають різноманітні рівнинні ландшафти України в межах лісової, лісостепової та степової зон, а також із ландшафтами (висотними поясами) Карпат і Криму; вивчають рідкісні природні об'єкти, типові форми рельєфу рівнин і гір, гідрографічні об'єкти тощо. Здійснюються навчальні екскурсії у заповідниках і національних парках для вивчення цікавих об'єктів природи, проводяться комплексні географічні екскурсії.

Під час практики студенти ознайомлюються з промисловими і сільськогосподарськими ландшафтами, зональною спеціалізацією сільського господарства, видобутком корисних копалин тощо. Організуються тематичні екскурсії містами, на окремі підприємства промисловості та сільського господарства. Студенти відвідують історико-краєзнавчі музеї, архітектурні заповідники, меморіали та інші визначні об'єкти.

Організація і проведення навчальної міжзональної практики ґрунтуються на застосуванні методів польових і камеральних географічних досліджень.

Методи польових досліджень застосовуються в цілях збирання первинної фактичної географічної інформації щодо окремих об'єктів і територій, їх детального вивчення на місцевості шляхом безпосереднього спостереження, інструментальних вимірювань, польового картографування природних та суспільно-географічних об'єктів і явищ. Перевагою польових досліджень є їх детальність і конкретність, основана на безпосередньому знайомстві з досліджуваними об'єктами і територіями. Польові дослідження надають студентам-географам власний фактичний матеріал, на основі якого розробляються й складаються оригінальні тематичні карти. Польові дослідження формують у студентів навички застосування комплексного підходу до досліджуваного об'єкту чи явища.

Камеральні роботи в процесі практики спрямовані на формування у студентів умінь опрацьовувати інформацію, отриману під час польових досліджень, та на основі цих даних у поєднанні з іншими матеріалами (літературними, статистичними, фондовими, довідниковими, картографічними, електронними джерелами інформації), складати науковий звіт про виконані дослідження.

За підсумками практики студенти складають індивідуальні звіти, груповий звіт з маршрутів практики та захищають їх, роблять відповідні повідомлення на кафедральній конференції з навчальних практик. Звіт включає текстову частину, карти, схеми, комплексні профілі, фотографії, гербарії, зразки продукції підприємств.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПРАКТИКИ

1.1. Мета і завдання практики :

Навчальна географічна професійно-орієнтована практика (НГПОП) має на меті сприяти оволодінню студентами методами виконання експедиційних комплексно-географічних досліджень (геоморфологічних, ландшафтних, соціально-географічних, економіко-географічних) для професійної підготовки студентів як майбутніх фахівців з викладацької, науково-дослідницької й практичної діяльності в географічній галузі.

Завдання вивчення дисципліни:

- ознайомлення студентів із змістом практики як однієї з організаційних форм збирання географічного матеріалу, підготовкою та основними правилами її проведення;
- організація та проведення походу, під час якого закріплюються навички орієнтування та руху в умовах складного гірського рельєфу за допомогою компаса і карти;
- здійснення комплексних фізико- та суспільно-географічних спостережень, дослідження історичних, культурних, природних пам'яток і видатних об'єктів
- обробка краєзнавчого матеріалу і підготовка експонатів;

В результаті вивчення дисципліни фахівець повинен **знати** :

- основні правила проведення туристського походу;
- основні вимоги під час проведення туристського походу;
- теоретичні закономірності природних явищ;

Підготовлений фахівець повинен **вміти** :

- орієнтуватися на місцевості;
- обирати місце та розбивати бівуак;
- вести гідрологічні, метеорологічна та біогеографічні спостереження;
- робити географічні висновки на основі власних спостережень за явищами природи;
- проводити соціологічні дослідження;
- складати екскурсійні маршрути на незнайомій місцевості.

1.2 Зміст практики:

МОДУЛЬ 1.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Підготовчий етап.

ТЕМА 1. Розподіл обов'язків.

ТЕМА 2. Організаційні питання.

ТЕМА 3. Вивчення основних правил техніки безпеки під час проведення польових експедиційних досліджень.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Польовий етап. Вивчення фізико-географічних та суспільно-господарських особливостей регіону практики.

ТЕМА 1. Вивчення структурно-геологічної будови району практики і проведення польового обстеження геологічних відслонень.

ТЕМА 2. Вивчення геоморфологічних умов і проведення польового обстеження окремих форм та елементів природного і техногенного рельєфу району практики.

ТЕМА 3. Вивчення гідрогеологічних умов і проведення польового обстеження окремих гідрологічних об'єктів (річки, озера, джерела, водоспаду, водосховища).

ТЕМА 4. Вивчення рослинності і оформлення гербарію.

ТЕМА 5. Вивчення структури господарського комплексу регіону на основі літературних джерел та проведення польового обстеження соціально-економічних (виробничих, транспортних і сільськогосподарських підприємств, закладів культури, науки тощо) об'єктів.

ТЕМА 6. Дослідження проблем і перспектив соціально-економічного розвитку регіону на основі проведення соціологічного обстеження місцевого населення щодо проблеми дослідження

ТЕМА 7. Дослідження рекреаційного комплексу регіону і проведення польової екскурсії відповідно до експедиційного маршруту.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Камерально-звітний етап.

ТЕМА 1. Розробка та створення графічних матеріалів проведення польових географічних досліджень: тематичних карт району практики, графіків, діаграм.

ТЕМА 2. Написання і складання побригадного звіту практики.

ТЕМА 3. Перевірка теоретичних знань, отриманих під час практики.

1.3 Завдання для виконання самостійних польових досліджень:

Під час проходження навчальної практики в рамках виконання самостійної роботи кожен студент повинен виконати наступне:

1. Провести польове обстеження геологічного відслонення.
2. Провести польове обстеження окремих форм та елементів природного і техногенного рельєфу району практики.
3. Провести польове обстеження окремих гідрологічних об'єктів (річки, озера, природного джерела, водоспаду, водосховища тощо).
4. Провести польове обстеження рекреаційного або природоохоронного закладу, що знаходиться в регіоні дослідження.
5. Провести польове обстеження виробничого закладу в регіоні дослідження.
6. Провести польове обстеження сільськогосподарського підприємства, що знаходиться в регіоні дослідження.
7. Розробити і провести польову екскурсію відповідно до експедиційного маршруту.
8. Провести соціологічне обстеження місцевого населення щодо проблеми дослідження та обробити його результати.
9. Виконати дослідження рекреаційного навантаження на територію окремого рекреаційного закладу.

1.4. Вимоги до звіту і захисту

1.4.1 Техніка безпеки (збереження приладів, правила поведінки, чіткість і злагожденість роботи).

1.4.2. Необхідна документація:

- Щоденник польових робіт, в якому відбиті наступні моменти: список бригади, виконувані обов'язки кожним членом бригади;
Польові щоденники, де ведуться записи щодо всіх виконаних робіт, географічні описи досліджуваних об'єктів. Щоденники заповнюються акуратно, без чернеток, виправлення допускаються тільки у вигляді акуратних закреслень однією лінією. Записи ведуться тільки чорним або синім чорнилом, чітким почерком, не допускаються неясні, малорозбірливі цифри і букви.

1.4.3. Устаткування і матеріали на бригаду:

- Канцелярське та інше приладдя (олівці, трикутники, лінійки, циркулі-вимірники, тека з кріпильними елементами, гумка, інструменти для графічних робіт, компаси,);
- Туристичне приладдя (залежно від особливостей маршруту)
- Література (картографічна, методична, навчальна, довідкова тощо) про досліджувану територію)

1.4.4. Організація роботи бригади. Принципове значення для результатів практики має злагодженість і чіткість роботи бригади, яка залежить від індивідуальної відповідальності кожного члена колективу. Обов'язково в бригаді розподілити обов'язки і відповідальність за певні види діяльності. При польових і камеральних роботах чергувати види виконуваних робіт різними членами бригади.

1.4.5. Матеріали до здачі заліку – тека з документацією:

- Особисті польові щоденники
- Щоденник бригади;
- Зразки гірських порід;
- Гербарій;
- Бригадний звіт обсягом 40-60 стандартних сторінок, написаних від руки або надрукованих на комп'ютері. Звіт містить:
 - 1) географічну характеристику ділянки маршруту, визначеної керівниками практики за типовим планом.
 - 2) реферат кожного студента (відповідно до індивідуальної теми) з особистими доповненнями під час практики.

Звіт може бути доповнений зарисовками зі щоденника. Бригадний звіт про практику разом зі щоденниками кожного студента здаються керівникам практики перед заліком.

1.5. Структура рейтингової системи оцінювання практики

Таблиця 1. РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ

Вид роботи	Бали	Термін здачі (тиждень)
1	2	3
Змістовний модуль 1		
Проведення польових обстежень та складання звітних відомостей природних (геологічних, геоморфологічних, гідрологічних та інших) і соціально-економічних (виробничих, транспортних і сільськогосподарських підприємств; закладів культури, науки, рекреації) об'єктів.	5 за кожний об'єкт	1
<i>Всього за змістовним модулем 1</i>	25	
Змістовний модуль 2		
– Підготовка і проведення польової наукової екскурсії;	15	2-3
– Проведення соціологічного обстеження місцевого населення	15	

Продовження таблиці 1

1	2	3
щодо проблеми дослідження; – Проведення спостережень і вимірювань у польових умовах.	15	
<i>Всього за змістовним модулем 2</i>	45	
Змістовний модуль 3		
– Розробка та створення графічних матеріалів проведення польових географічних досліджень: тематичних карт району практики, графіків, діаграм;	10	4
– Оформлення тексту бригадного звіту міжзональної практики;	10	5
– Захист звіту міжзональної практики за контрольними завданнями.	10	5
<i>Всього за змістовним модулем 3</i>	30	
Всього	100	

Примітка: диференційований залік об'єднує в собі зміст всіх діагностик за окремими модулями

2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПРАКТИКИ

Навчальна географічна професійно-орієнтована практика студентів другого курсу геолого-географічного факультету проводиться на основі виконання експедиційних досліджень відповідно до попередньо розробленого і обґрунтованого маршруту, який проходить в меридіональному або субширотному напрямку і перетинає різні фізико-географічні зони, підзони і провінції. Практика проходить за організаційною схемою, представленою в табл. 2.

Таблиця 2. Організаційна схема проходження навчальної географічної професійноорієнтованої практики

Назва етапу, підетапу	Види досліджень (робіт)
1	2
1. Підготовчий <i>1.1. Начально-методичний</i>	1) знайомство з метою й основними завданнями практики; 2) вивчення програми практики; 3) ознайомлення з рейтинговою системою оцінювання основних елементів тематичних модулів; 4) знайомство з метою й основними завданнями практики; 5) вивчення програми практики; 6) ознайомлення з рейтинговою системою оцінювання основних елементів тематичних модулів; 7) вибір ключових природних і суспільно-економічних об'єктів для географічного дослідження відповідно експедиційного маршруту; 8) аналіз літературних, довідкових, фондів, статистичних, картографічних, електронних джерел відповідно до мети і завдань практики і маршруту слідування;

Продовження таблиці 2

1	2
	9) знайомство з методиками і схемами польових досліджень природних і суспільно-економічних об'єктів.
1.2. <i>Організаційний</i>	1) бесіда керівника практики зі студентами про основні етапи проходження практики; 2) інструктаж з техніки безпеки під час проходження польових експедиційних досліджень; 3) формування бригад і розподіл обов'язків між членами бригад; 4) вирішення організаційних питань щодо календарного плану польових досліджень.
1.3. <i>Технічний</i>	1) збирання літературних, довідкових, фондів, статистичних, картографічних, електронних джерел відповідно до мети і завдань практики і маршруту слідування; 2) підготовка інструментів і обладнання для проведення польових географічних досліджень на місцевості; 3) підготовка туристичного і особистого спорядження.
2. Польовий	1) Установочна конференція; 2) вивчення загальних питань, проблем та перспектив розвитку району практики; 3) вивчення окремих природних об'єктів (геологічних відслонень, річки, озера, водосховища, зсувонебезпечної ділянки тощо); 4) дослідження промисловості та сільського господарства району практики; 5) дослідження окремих міст; 6) дослідження соціального комплексу; 7) дослідження на транспорті; 8) дослідження об'єктів природної та індустріальної спадщини; 9) проведення польової навчальної екскурсії.
3. <i>Камеральний</i>	1) обробка польових матеріалів, поглиблений аналіз літературних джерел за темою дослідження; 2) написання звіту практики і складання карт; 3) захист звіту практики.

НГПОП складається з трьох етапів – підготовчого, польового і камерального. *Підготовчий етап* проводиться за 10–15 днів до початку практики. Він спрямований на здійснення навчально-методичної, організаційної і технічної підготовки практики. Важливим елементом цього етапу є засвоєння правил техніки безпеки при проведенні польових робіт, чіткості і злагодженості роботи членів студентських бригад, а також формування комфортного психологічного середовища під час сумісної роботи (Додаток А).

На *польовому етапі* студент повинен безпосередньо виконати програму практики. Під час практики студент занотовує результати своїх спостережень і вимірювань у польовий щоденник. Польові дослідження здійснюються в місті

Дніпропетровську та його найближчому оточенні (1-2 тижні), а також за маршрутом субширотного або субмеридіанального напрямку (за вибором кафедри географії). Тривалість маршрутних експедиційних досліджень разом з періодом підготовки до них становить два тижні.

На *камеральному етапі* кожен студент повинен взяти безпосередню участь в обробці польових матеріалів, написанні бригадного звіту практики і складанні графічних матеріалів (карт, графіків, діаграм, фотодокументів). В додатку Б наведено орієнтовну структуру звіту з практики. На заліковій конференції оцінюється участь кожного студента бригади та групи в цілому в здійсненні польових географічних досліджень відповідно до рейтингової системи оцінювання практики.

3. Методичні рекомендації по проведенню польових досліджень природних об'єктів і явищ

Навчальна географічна професійно-орієнтована практика включає комплексні географічні дослідження – природничі й соціально-економіко-географічні, які виконуються на маршруті практики та в окремих пунктах спостережень. Нижче наведені методичні рекомендації до вивчення цих об'єктів.

3.1. Дослідження геологічних відслонень

В основі польових геологічних досліджень – метод детального вивчення відслонень або виходів гірських порід на денну поверхню. Кожному відслоненню надається власний номер. Визначається місце розташування відслонення.

Під час вивчення геологічної будови окремих ділянок у точці спостереження перш за все необхідно відмітити загальногеологічні особливості – геоморфологічні, гідрографічні, тектонічні, а вже потім переходити до опису власне відслонення.

Далі треба ретельно обстежити відслонення та встановити його місцезнаходження, морфометричні параметри, гіпсометричне положення.

За візуальними ознаками гірські породи розподіляються на верстви або групи верств. Опис порід слід робити за загальною схемою: 1) назва породи; 2) колір та його відтінки; 3) щільність та міцність; 4) злам; 5) мінералогічний склад; 6) структура; 7) текстура; 8) мінеральні та механічні включення. Крім того вказуються елементи залягання шарів, їх потужність, орієнтований вік порід. Однією з найбільш важливих характеристик відслонень є залягання порід. Елементи залягання вимірюються гірничим компасом відповідно загальноприйнятим правилам. Відбір зразків проводиться у процесі документації в польових книжках з прив'язкою їх до верств та точною фіксацією місця відбору на розрізі. Вони нумеруються та забезпечуються етикетками, на якій вказуються назва навчального закладу, група, бригада, район робіт, точка спостереження, верства, номер зразка, польове визначення, дата відбору зразка.

Далі рекомендується сфотографувати відслонення (загальний план, деталізація окремих елементів відслонень) або зробити малюнок.

3.2. Дослідження рельєфу та небезпечних геоморфологічних процесів

Дослідження мають на меті виявлення регіональних геоморфологічних особливостей на основі проведення еколого-геоморфологічного аналізу ключових ділянок: морфологічних та морфометричних показників окремих форм та рельєфу, показників властивостей розвитку екзогенних процесів. План вивчення окремих форм рельєфу наведена у Додатку В.

Особливості вивчення екзогенних (на прикладі зсувних) процесів наведено у Додатку Г. Вони базуються на виділенні окремих ділянок в межах схилових або басейнових геосистем, для яких характерним є поширення зсувних тіл. На цих ділянках виконуються візуальні дослідження морфологічних особливостей схилу та чинників, що викликають зміну балансу мас і властивостей міцності порід.

Морфологічна зйомка проводиться з метою вивчення режиму зсувів і передбачається на тих ділянках, в межах яких за попередніми даними встановлені особливості механізму та динаміки зсувного процесу. За результатами вивчення морфодинаміки встановлюються певні параметри зсувного процесу, зокрема зміна планової конфігурації, поява тріщин, бугрів та інших елементів зсувного рельєфу на схилі, поява вимоїн і промоїн, болотної рослинності, виникнення тріщин стін будинків і деформації твердого покриття доріг тощо. При спостереженні заміри морфологічних елементів проводяться рулеткою, екліметром і гірським компасом. В процесі проведення польових робіт уточнюються геолого-геоморфологічні параметри ділянки, генезис схилів, динаміки тріщин і їх класифікація, умови обводнення порід.

Важливу роль в дослідженні зсувної ділянки відіграє опитування місцевого населення щодо з'ясування часу та можливих причин виникнення перших ознак активізації зсуву (підвищення рівня ґрунтових вод в колодязях і підвалах, тріщини в будинках тощо). Опис зареєстрованих характеристик зсувонебезпечної ділянки і ознак активізації зсувного процесу заноситься у польовий щоденник за (Додаток Г).

3.3. Дослідження гідрологічного об'єкту

Дослідження мають на меті виявлення регіональних і локальних основних гідрологічних особливостей природних (річки, джерела, водоспади, болотного масиву, тимчасового водотоку, озера, струмка) та штучних (водосховище, канал) об'єктів. Вони ґрунтуються на визначенні гідрогеологічних, орографічних, гідрографічних особливостей території, а також вивченні просторових відмінностей гідрологічного режиму, наприклад, від витoku до гирла річки.

Дослідження спрямовані на розв'язання питань раціонального використання й охорони водних об'єктів (Додаток Д).

3.4. Дослідження рослинності

Під час вивчення ґрунтового покриву обов'язково треба звернути увагу на характерні особливості рослинного покриву. Лісову рослинність вивчають шляхом опису характерних угруповань у такій послідовності: а) вивчення складу деревних порід та визначення їх співвідношення за 10-бальною шкалою; б) визначення середньої висоти дерев у метрах і визначення їхньої зімкнутості; в)

характеристика чагарників і підліску, а також мохового і трав'яного покриву. В межах ділянок з лучностеповим рослинним покривом студенти описують флористичний склад найтипівіших асоціацій, кількісне співвідношення рослин, середню висоту, проективне покриття (%), ярус, розподіл, життєвість тощо.

Покомпонентну характеристику ділянки досліджень закінчують комплексним аналізом природних умов. Звертають увагу на головні напрями і зміни окремих природних компонентів, їхнє господарське використання, характер заселення.

3.5. Складання ландшафтного профілю

Ландшафтне профілювання - один з основних методів комплексних фізико-географічних досліджень. На комплексних профілях особливо яскраво виявляються ландшафтні катени - ряди сполучених фацій і урочищ, що складають морфологічну структуру ландшафтів, визначаються домінуючі, субдомінантні й доповнючі урочища та їх приуроченість до форм рельєфу, літології, рівня залягання ґрунтових вод і т.д. За конкретними спостереженнями на профілі можливо виявити закономірності, притаманні більш великим ПТК.

Лінію профілю вибирають так, щоб профіль перетнув всі найбільш характерні для досліджуваної території форми рельєфу, відбив різноманітність геологічної будови і сучасного рослинного покриву.

Найтипівіше закладення профілю – від місцевого вододілу до водоприймача (струмка, річки, озера). Рекомендується закладати необхідний і достатній мінімум точок. Окрім точок повного комплексного опису, які охоплюють все розмаїття ПТК, що зустрічаються на профілі, закладають так звані опорні точки, де також відбирають зразки для аналізу. Такі точки необхідно розмістити в різних умовах, наприклад, одну в умовах гарного дренажу межиричної поверхні, інші в межах елювіальної та елювіально-аккумулятивної (часто гідроморфних) фацій. Дві або одну точку закладають на схилі, нижче закладають точки в супераквальній фації заплави і далі - в субаквальних фації водойми. Якщо є надзаплавної тераса, то, як мінімум, одну точку закладають на її основній поверхні. Всього на профілі залежно від складності його будови може бути від чотирьох до десяти точок, на яких будуть відбиратися зразки, які представлятимуть основну картину зміни розподілу елементів в вертикальному профілі.

Гіпсометрична крива профілю, до якої прив'язують всі дані спостережень, може бути складена за топографічною картою (з польовим уточненням) або отримана шляхом інструментальної зйомки.

Точки комплексних описів закладають на основних елементах рельєфу, отримані на них дані записують у бланки і наносять умовними позначеннями на гіпсометричну криву профілю. При проходженні профілю важливо не лише зробити описи на точках, але і виявити всі природні територіальні комплекси в їх ієрархічній супідрядності. Опис комплексів, більш складних, ніж фація, і характер меж виконують в польовому щоденнику як додаток до бланкових описів фацій.

Сам профіль зображують у щоденнику схематично, але неодмінно наносять на нього всі точки комплексних описів, дані про геологічну будову, ґрунти і ґрунтоутворюючі породи, рослинність, ґрунтові води, а також межі ПТК. При

камеральній обробці матеріалів лінію профілю викреслюють в обраному масштабі на міліметровці і наносять всі наявні дані.

Профіль може бути доповнений планової смугою із зображенням на ній природних територіальних комплексів. На комплексному профілі можуть бути зроблені мікрокліматичні спостереження. Нанесені у відповідному порядку над лінією профілю метеодані допоможуть виявити закономірності зміни ПТК, пов'язані з експозицією і крутістю схилів, відносними перевищеннями.

Залежно від масштабу робіт змінюється і характер профілю, його протяжність, частота розташування точок опису та взяття зразків на аналізи. При дрібному і середньому масштабах дослідження профіль може супроводжуватися на окремих ділянках фрагментами більш великого масштабу, більш детально розкривають зв'язки між компонентами природи і дрібнішими комплексами. Великомасштабні профілі самі по собі досить детальні, але при необхідності і вони можуть «розкриватися» більш докладно на окремих характерних ділянках.

Метод профілювання застосовується не тільки для вивчення структури ПТК та картографування, але і для простеження процесів функціонування та динаміки природних комплексів.

Головна мета складання профілів - виявлення взаємозв'язків усередині природних територіальних комплексів і спряженості комплексів один з одним.

4. Методичні рекомендації по проведенню польових досліджень суспільно-географічних досліджень

4.1. Соціально-економічні дослідження міст

Економіко-географічне дослідження міста має кілька аспектів: а) місто в системі усіх міст економічного району чи області; б) місто – економічний і організаційний центр адміністративного району, промислового вузла, області; в) місто як складний специфічний об'єкт економіко-географічних досліджень. На практиці ці напрями поєднуються в певному співвідношенні. Місто – надзвичайно складний об'єкт дослідження. В ньому тісно переплітаються соціально-економічні та природно-географічні явища значної концентрації і складності з глибокою взаємодією між собою в рамках міста і з навколишнім середовищем.

Економіко-географічне положення міста – це його положення щодо природних районів, економічного району, зон спеціалізації с/г виробництва, промислового вузла, щодо сусідніх міст, сіл, найважливіших транспортних шляхів, водних артерій і басейнів, елементів орографії і рельєфу. Географічне положення історично змінюється залежно від рівня продуктивних сил економічного району, області та особливостей розміщення їх. Завдання полягає у виявленні та оцінці найважливіших сторін економіко-географічного положення, які найбільше позначається на функціях міста, його розвитку та сучасних особливостей.

Потрібно визначити межі міста, дати характеристику меж і конфігурації міської території, зважити на можливості та напрямки територіального зростання міста. Вивчають геологічну будову, рельєф, ґрунти, клімат, поверхневі та ґрунтові води, зелені насадження і одержують при вивченні природних умов міста ландшафтну карту.

На підставі архівних і літературних відомостей та опитування населення встановлюють час виникнення та найважливіші етапи формування й розвитку міста, для кожного етапу визначають основні фактори розвитку, дають їм історичну оцінку.

Вивчаючи населення міста, насамперед звертають увагу на динаміку населення. Відомості про природній рух населення вивчають за останній рік за кілька характерних попередніх періодів: коефіцієнти народжуваності і смертності, коефіцієнт природного приросту. Встановлюють основні тенденції динаміки населення. Вивчають механічний рух населення, райони і центри припливу та відпливу населення. Статеві і вікові структури населення є основою для розрахунків трудових ресурсів, мережі підприємств обслуговування та інше. Досліджують національний склад населення, структуру самодіяльного населення, проблеми трудової активізації окремих груп населення.

Щоб визначити місце і роль міста в системі народного господарства району, області, промислового вузла чи економічного району, досліджують його економічні, адміністративно-організаційні та культурно-освітні функції. Для характеристики функціональної структури міста потрібно скласти перелік галузей його господарства: промисловість, будівництво, транспорт, комунальне господарство, торгівля та громадське харчування, охорону здоров'я, наука, освіта, адміністративні, суспільні та господарські заклади. Кожна з функцій міста може мати місто утворююче та місто обслуговуюче значення. Містоутворюючими є такі функції, які обслуговують зовнішні зв'язки міста, – економічні, культурні, побутові, адміністративні. Містообслуговуючі функції беруть на себе ті галузі народного господарства, які безпосередньо обслуговують потреби самого міста. Характерне поєднання функцій визначає функціональний тип міста. Організаційно-розподільні функції визначаються його адміністративним рангом і відповідними адміністративними установами. Культурні функції міста характеризуються культурно-освітніх закладів, їхньої діяльності, обсягом можливого обслуговування.

Вивчаючи планування та забудову міста слід ознайомитись з планом забудови міста, виділити ділянки промислової та житлової забудови міста, в тому числі капітальної забудови різної поверхні та індивідуальної, ділянки старої чи сучасної забудови, а також пустирі, що з різних причин не забудовуються. Досліджують райони і складові частини міста, взаємне розташування їх, розміщення щодо центру міста: забезпеченість міста водою і газом, джерела постачання, ступень забезпеченості, міський транспорт, рівень благоустрою міста в цілому та окремих його частин.

4.1.1. Робота на панорамних точках міста

Цей вид роботи дає студентам основи знань з територіальної планування міста та її зв'язку з мікрогеографією території, що вивчається. Робота постає у візуальних спостереженнях місцевості, яка відкривається з пунктів огляду, виділенні функціональних зон території та нанесенні їх на план міста.

1) місцезорозташування точки: - район та вулиця міста; транспортна доступність пункту спостереження; - об'єкт, з якого ведеться спостереження.

- 2) характеристика панорамної території: площа та доступність підлеглий огляду території (який сектор міста спостерігається); оглядова зйомка об'єктів спостереження та їх відображення на плані міста; - виділення функціональних зон на території спостереження (промислові зони, житловий сектор, транспортні та рекреаційні зони).
- 3) камеральні роботи: креслення схеми панорами огляду; порівняння схеми з планом міста; висновки про зв'язок тих чи інших функціональних зон території міста, що спостерігається, з його мікрогеографією.

4.1.2. Еколого-економічні дослідження окремого промислового підприємства

Дослідження промислового підприємства полягає насамперед у характеристиці його як складової частини певного територіально-виробничого комплексу. При цьому важливо визначити місце підприємства в системі промислового вузла, економічного району і проаналізувати його виробничі зв'язки з іншими підприємствами та навколишнім оточенням.

Потрібно визначити склад підприємства: найважливіші цехи та відділи, їхні потужності, схему і послідовність технологічних зв'язків, які обслуговують виробництво. Показник використання основних засобів на підприємстві (показник фонду віддачі) розраховують за відношенням валової продукції, виробленої за рік, до середньорічної вартості основних фондів. Сировину, яку використовують, фіксують за видами і обсягом. За питомими витратами сировини та основних матеріалів характеризують виробництво як високоматеріаломістке, середньої матеріаломісткості та нематеріаломісткі. У характеристиці робочої сили слід зазначити середньосписковий склад персоналу за рік і на перше січня поточного року: кількість робітників постійних і сезонних, кількість чоловіків і жінок; динаміку робочої сили та фактори, що зумовлюють її; підготовку кадрів, удосконалення кваліфікації інженерно-технічних працівників.

Зв'язки по сировині характеризують за переліком і розмірами кооперованих поставок. Для характеристики зв'язків по паливу, воді, електроенергії визначають джерела постачання палива, електроенергії і води, віддалі, засоби та вартість транспортування; відпуск підприємству тепла, електроенергії та води сусіднім підприємствам і населенню, віддалі та засоби транспортування їх, відпускні ціни. Характеристика транспорту підприємства включає перелік транспортних засобів на підприємстві, а також під'їзних шляхів, стану і протяжності їх за видами.

4.1.3. Спостереження на транспорті

Щоб глибше дослідити транспортні функції міст застосовують економіко-географічне обстеження окремих транспортних пунктів, а також транспортних вузлів у цілому.

Залізничні станції. Дослідження починають з характеристики і оцінки економіко-географічного положення станції щодо економічного району, великих міст і промислових осередків, з'ясовують історико-географічні,

природні та соціально-географічні умови розвитку транспортного пункту. Потім визначають тип залізничної станції – пасажирська, вантажна чи об'єднана; сортувальна, розподільча, проміжна. Аналізують залізниці, які обслуговує ця станція: кінцева, напіввузлова, вузлова, лінійна. За характером вантажопотоків залізничні вузли бувають: активні, пасивні, транзитні. Господарство транспортного вузла: парк локомотивів і вагонів, пасажирські і товарні станції, ремонтні депо, вантажно-підйомне устаткування, складське господарство. Основні показники роботи залізничної станції: річний обсяг навантажень і розвантажень, кількість відправлених вагонів, у тому числі вагонів місцевих і транзитних, кількість відправлених за рік пасажирів.

Морський порт. Потрібно визначити його економіко-географічне положення щодо основних морських шляхів і портів басейну, економічних районів, значних економічних центрів, осередків гірничодобувної промисловості, зон спеціалізації с/г виробництва, з'ясувати історико-географічні умови виникнення порту, формування та розвитку, його роль і місце в системі вантажопотоків економічного району республіки, країни. Характеризують положення порту щодо моря: берегове – відкрите, напівзакрите, закрите; гирлове; внутрішнє; природні та навігаційні умови порту; режим морського басейну; його кліматичні та гідрологічні умови; тривалість навігації, льодовий режим, криголамна навігація; вітровий і хвильовий режим; геолого-геоморфологічні умови. Основні характеристики порту: кількість причалів, кранів, площа закритих складів, середня кількість оброблених протягом року суден, зокрема кількість іноземних суден. Вивчають також, які економічні райони і міста обслуговує порт, основні центри і райони відправлення та отримання вантажів, спосіб і умови транспортного зв'язку з ними.

Річковий порт. Слід дати оцінку економіко-географічного положення: розміщення щодо річки (руслове, позаруслове – заплавне, змішане) чи озера, положення на певному проміжку між сусідніми портами, на початку чи в кінці водного шляху, зона обслуговування, під'їзні шляхи та транспортні засоби щодо навколишніх економічних центрів та населених пунктів. З'ясувати, які історико-географічні умови сприяли виникненню та розвитку порту. Треба знати основні характеристики водного шляху: ширину, глибину, швидкість течії, витрати води, коливання рівня, режим стоку в цілому, зокрема погодні умови під час навігації, про стан річкового ложа, про роботи з розчищення фарватеру. Аналізують висоту рівня води в різні пори року, а також зміни рівня в наслідок вітрових згонів і нагонів.

Автопідприємство. Досліджуючи автопідприємство визначають зону, яку воно обслуговує, вивчають основні шляхи, напрямки і протяжність їх, ширину, покриття, господарське значення, чисельність і склад автопарку, персонал робітників, загальний обсяг перевезень вантажів і пасажирів; характер вантажів в цілому і за місяць, основні напрямки і обсяги перевезень; основні напрямки перевезень пасажирів, кінцеві пункти, віддалі, кількість пасажирів, аналізують приміські автобусні маршрути.

Аналогічні питання розглядають і при дослідженні **аеропорту**. Аналізують основні показники роботи аеропорту: кількість перевезених пасажирів за основними лініями, динаміку пасажирських перевезень у різні пори роки; середню дальність відправки пасажирів; регулярність рейсів; зайнятість посадочних місць для різних ліній та різних типів літаків; річний обсяг перевезень вантажів і пошти; розміри площі, обробленої сільськогосподарською авіацією.

4.1.4. Аналіз функціонування ринків міста

Цей вид роботи слід проводити у вихідні дні, які є найбільш «ярмарочними». Кожна бригада о 8-9 годині ранку відправляється на один з ринків міста і проводить обстеження території ринку та опитування продавців та покупців.

- 1) місцезоташування ринку: район та вулиця міста; транспортний зв'язок та під'їзні шляхи; наявність зручних стоянок для автотранспорту.
 - 2) планування території ринку: конфігурація та площа території; схематичний план торгівельних ділянок з відображенням видів товарів, що там продаються; допоміжні об'єкти на ринку.
 - 3) санітарний стан ринку: наявність умивальників, смітних контейнерів; загальний вигляд ринку.
 - 4) асортимент товарів та характеристика цін: продовольчі товари; промислові товари; свійські тварини.
 - 5) географія поставок продукції: район, з якого поставлена продукція; зіставлення району походження товару з притаманністю його виробництва там.
 - 6) роль ринку у сфері обслуговування міста: ринок загальноміського чи районного значення; відповідність асортименту товарів ролі ринку у сфері обслуговування міста; контингент продавців та місце їх проживання; зіставлення цін на товари з цінами на інших ринках міст.
- У підсумку до опису ринку надається план-схема його території та картосхема географії поставок продукції.

4.1.5. Тематичне опитування (анкетування) населення

Є невід'ємною складовою частиною суспільно-географічних досліджень. Опитування — метод збору соціальної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування дослідника і опитуваного шляхом реєстрації відповіді респондентів на сформульовані питання, які впливають з цілей і завдань дослідження. З його допомогою можна одержати інформацію, не завжди відображену в документальних джерелах чи доступну прямому спостереженню. На підставі результатів опитування студенти можуть зробити висновки про різний характер людей, що мешкають у різних регіонах країни, про диференціацію сприйняття людьми географічного середовища та ін. Цей тип географічних досліджень полягає в безпосередньому спілкуванні одного або двох студентів із мешканцями незнайомого поселення.

Увесь процес такого дослідження можна поділити на такі етапи: 1) розробка анкети; 2) обґрунтування вибірки; 3) проведення опитування, 4) обробка результатів; 5) формулювання висновків.

Плануючи опитування, необхідно врахувати умови, які можуть впливати на якість опитування, наприклад, місце і обставини проведення опитування. Надійність отриманої інформації залежить від вимірювального інструменту - соціологічного питальника (бланк інтерв'ю чи анкета), порядку і формулювання в ній питань та відповідей на них.

В анкеті можуть бути представлені різні види питань (закриті, напівзакриті та відкриті), складені з урахуванням загальноприйнятих вимог: доступності та зрозумілості для респондентів (враховуючи їх контингент), точності й лаконічності питань та варіантів відповідей на них, неупередженості і недвозначності усіх трактувань (Додаток К).

При обґрунтуванні вибірки респондентів слід максимально враховувати три види репрезентативності: територіальну (географічну), соціальну та функціональну.

Перша передбачає пропорційний розподіл опитуваних по регіонах України, друга враховує статевовікову та соціальну структуру населення, третя - характер діяльності респондентів.

За типом респондентів інтерв'ю бувають: 1) з відповідальною особою (наприклад, керівник підприємства, голова селищної ради); 2) з експертом (компетентна особа, яка має глибокі знання про предмет чи об'єкт дослідження); 3) з рядовим респондентом.

При проведенні анкетування слід дотримуватися таких загальних правил:

1) власна точка зору інтерв'юера не повинна виражатися ні перед, ні під час інтерв'ю; 2) відповіді та рішення співбесідника не повинні санкціонуватися: похвала або догана, схвальний або заперечливий рух головою, вираження згоди або невдоволення за допомогою міміки неприпустимі; 3) у ході інтерв'ю не повинно бути повчань або полемічних обговорювань.

Крім того, велике значення має також місце та обставини проведення опитування. Інтерв'ю взагалі слід проводити віч-на-віч. При цьому не повинно бути будь-яких сторонніх людей. Інтерв'ю потребує певної соціологічної підготовки студента. Існує думка, що інтерв'юер приблизно того ж віку, що й респондент, але протилежної статі здобуває кращого результату. Значення мають також особисті якості і навіть зовнішній вигляд інтерв'юера.

Відразу ж після закінчення інтерв'ю студенти повинні заповнити завчасно роздроблену анкету. У додатку К наведено приклад анкети, що використовувалась при проведенні навчальної географічної практики.

У подальшому можуть бути складені аналогічні анкети для виявлення ставлення населення до будь-якого суспільно-географічного об'єкту в межах міста (промислового підприємства, парку, житлового масиву та ін.).

Після завершення подорожі, за традиційною формою, у камеральних умовах складається порівняльна характеристика населення міст різних регіонів за окремими показниками (питаннями анкети).

4.2. Дослідження сільськогосподарського підприємства

При детальному дослідженні сільськогосподарського підприємства будь-якої форми власності слід використовувати ту ж саму схему робіт, що й при дослідженні промислового підприємства. Перша половина дня має бути призначена загальному ознайомленню групи з роботою та специфікою господарства (поля, ферми, токи тощо) за допомогою одного зі спеціалістів підприємства, у другій половині дня одна із студентських бригад працює над збиранням необхідних матеріалів для подальшого складання економіко-географічної характеристики господарства у відділах землеустрою, кадрів, бухгалтерії та ін. Нижче приводиться план такої характеристики.

1. Місце підприємства в сільськогосподарському виробництві району, області.
2. Загальні відомості про географічне положення та природні умови.
3. Спеціалізація господарства за співвідношенням товарної продукції, витратами праці.
4. Характеристика галузей господарства-рослинництва, тваринництва та ін.
5. Використання земель у господарстві (аналіз наявної карти).
6. Трудові ресурси підприємства.
7. Розселення населення по території господарства.
8. Зовнішні та внутрішні економічні зв'язки.
9. Можливості та напрямки подальшого розвитку господарства.

Після складання характеристики всіх обстежених господарств за таким планом по завершенню подорожі складається

4.3. Аналіз функціонування рекреаційних та природно-заповідних об'єктів

Суспільно-географічне дослідження цього типу території може виступати в таких формах:

1) Дослідження рекреаційного навантаження на територію. Весь полігон досліджень розбивається на декілька ділянок, кожна з яких містила б в собі приблизно однакову кількість відпочиваючих за певну одиницю часу. Потім треба підрахувати кількість відпочиваючих за видами рекреаційної діяльності. При цьому невеликі ділянки, що концентрують у собі велику кількість відпочиваючих, обстежуються частіше (3-5 разів на день), а значні ділянки з відносно невеликою кількістю рекреантів – 1-2 рази на день.

Дослідження рекреаційного навантаження на територію бажано проводити, якщо є можливість, протягом декількох вихідних днів. Після завершення періоду обстежень необхідно сформулювати кілька таблиць для всього полігона, які заповнюють показниками рекреаційного навантаження. Далі пишеться звіт про дослідження рекреаційного навантаження конкретної території.

2) Дослідження рекреаційного господарства території. Цей тип досліджень полягає в обстеженні підприємств рекреаційного господарства певної обмеженої території та подальшій обробці матеріалів дослідження. Треба познайомитися з керівними співробітниками підприємства, за допомогою яких заповнюють бланки. При цьому досліджують такі типи підприємств: підприємства лікувального відпочинку (санаторії, профілакторії та ін.);

підприємства оздоровчого відпочинку (будинки відпочинку, турбази та ін.); підприємства екскурсійного туризму (музеї, ботанічні сади та ін.); підприємства харчування (ресторани, кафе); культурно-видовищні підприємства, туроператори та турагенства. На підставі зібраних матеріалів про рекреаційні підприємства складається загальна характеристика рекреаційного господарства території. Під час аналізу рекреаційного господарства територія може бути поділена на декілька ареалів рекреаційного господарства з визначенням їх профілю (оздоровчий, лікувальний, екскурсійний тощо).

4.3.1. Аналіз функціонування туристсько–екскурсійного об'єкту (на прикладі спелеокомплексу)

Методика дослідження:

1. Дослідження транспортної доступності та підходів до печер: а) можливість під'їзду до печер; б) існування або відсутність місць для стоянки автотранспорту та їх віддаленість в км від головного входу до печери; в) зручність підходу до входу в печери; г) характеристики схилу, по якому проходить пішохідна дорога до печери (довжина, звивистість, похил, абсолютні відмітки поверхні тощо); д) мальовничість та різноманітність ландшафтів вздовж пішохідної частини дороги до печери
2. Оцінка обладнання екскурсійних трас: а) характеристика штучного входу, наявність другого штучного входу до печери; б) ширина та довжина доріжок; в) наявність поручнів, тунелів, сходинок; г) характеристика системи освітлення
3. Дослідження підземного ландшафту: а) загальна протяжність галерей; б) кількість залів, їх розміри; температура повітря; потоки повітря; в) наявність та характеристика натічних форм (сталактитів, сталагмітів, сталагнатів, стовпів), їх назви; г) підземні водні об'єкти – річки, водоспади, озера тощо; д) історія відкриття печери, перші дослідники, легенди, пов'язані з відкриттям та дослідженням печери.
4. Оцінка екскурсійного відвідування: а) кількість груп, які зустрілися за час екскурсії в печері; б) кількість екскурсантів на майданчику біля печери; в) протяжність екскурсійних трас у км; г) протяжність екскурсії в хвилинах; д) кількість екскурсантів за один день

4.3.2. Оцінювання об'єкту природної та індустриальної спадщини

Наукові дослідження об'єктів природної та індустриальної спадщини ґрунтуються на здійсненні інвентаризації та оцінки їх сучасного стану. Основною метою є обґрунтування цінності й вивчення умов і чинників сучасного стану особливо об'єктів спадщини в цілях їх збереження.

Відповідно законодавчих актів об'єкт спадщини – це окреме унікальне, рідке або типове утворення, яке незалежно від стану збереженості донесло до нашого часу цінність з археологічного, історичного, наукового, естетичного погляду і зберегло свою автентичність. Зважаючи на це, цінність об'єктів спадщини доцільно визначати за рядом критеріїв та показників (Додатки Е, Є).

Важливою характеристикою є рекреаційне навантаження на об'єкт спадщини, що розраховується як відношення середньодобової кількості

рекреантів (відвідувачів) на одиницю площі об'єкту у період найінтенсивнішого відвідування (переважно у період квітень–жовтень).

Естетична цінність визначається за допомогою інтегрального показника, визначення якого включає елементи візуального сприйняття об'єкту.

Під сезонною ритмікою об'єктів спадщини розуміється зміна їх зовнішнього виду протягом сезонів року, яка оцінюється за трьохбальною шкалою: об'єкт естетичний протягом усього року (3 бали) – компоненти ландшафту приваблюють своїм виглядом в усі сезони; об'єкт гарний лише в один з сезонів (2 бали) – восени при листопаді, взимку під сніговим покривом тощо; сезонна ритміка відсутня й одноманітна (1 бал).

Кольорова палітра оцінювалася таким чином: об'єкт характеризується широкою різноманітністю фарб, переважають заспокійливі тони (блакитний, зелений) завдяки наявності гідрогенних та біогенних компонентів – 3 бали, незначна різноманітність фарб ландшафту (переважання лише одного-двох кольорів) – 2 бали, кольорова однорідність, тони неясні – 1 бал.

4.4. Візуальна оцінка естетичності ландшафту

Естетична цінність ландшафтів – одна з головних складових рекреаційного потенціалу і загалом гуманістичного ресурсного потенціалу території чи акваторії. Її досліджують кількісно і якісно ландшафтознавці і рекреологи. Естетичні якості ландшафтів вивчаються в конкретних просторово-часових межах. Ці дослідження відрізняються високим ступенем суб'єктивності їх оцінювання. Тому важливим є виявлення об'єктивних ознак естетичної цінності природи: виявлення естетичних якостей ландшафту – зовнішніх (видимих) і внутрішніх (невидимих).

До зовнішніх відносимо непорушність, мальовничість (комфортність та інформативність), виразність пейзажу, різноманітність (зовнішню і внутрішню), гармонійність, привабливість. До внутрішніх якостей належить ландшафтна організованість, що проявляється у диференціації та інтеграції ландшафтоутворюючих складових. Ландшафти оцінюються з позиції виконання ними естетичних функцій, що залежать від перетину натуральних (природних) і антропогенних чинників ландшафтогенезу.

Виявлення естетичних якостей ландшафту здійснюється шляхом естетичного оцінювання з використанням спеціальної методики естетичного оцінювання пейзажів за низкою ознак, що найповніше відображають естетичні особливості ландшафтів. Усі ознаки пейзажу об'єднуються в групи:

А. Загальне враження від пейзажу;

Б. Структурні особливості ландшафтів за такими категоріями: виразність рельєфу; наявність водних об'єктів; просторова різноманітність рослинності; наявність природоохоронних та унікальних об'єктів

Г. Антропогенний вплив (наявність, різноманітність, доцільність антропогенних об'єктів).

Д. Використання території в рекреаційних цілях.

Для оцінювання ознак пейзажів застосована бальна система (Додатки Ж, З, І).

5. Оформлення результатів практики

У кінці терміну навчальної географічної професійно-орієнтованої практики студенти оформляють письмовий бригадний звіт про виконання її програми та індивідуальних завдань. Основу змісту звіту повинні скласти польові спостереження, порівняльно-географічний аналіз природних та соціально-географічних особливостей різних регіонів практики, пропозиції щодо вдосконалення організаційних і методичних елементів програми практики, загальні висновки.

Для узагальнення матеріалу, напрацьованого студентами під час практики, і підготовки звіту програмою практики передбачається час у її останні два-три дні.

Основним документом, що відбиває процес проходження студентом практики, є щоденник проходження практики. Щоденник і звіт оформляються повністю на місці практики і там же подаються на перевірку керівниками практики.

Звіт повинен мати **титульний аркуш** та **змістову частину**. **Змістова частина** складається з таких розділів:

1. Вступ, де зазначається мета та завдання, терміни, місця проходження практики, календарний план практики, склад бригади та розподіл обов'язків між членами бригади.

2. Загальна характеристика бази практики: карта маршруту практики; загальна фізико- та соціально-географічна характеристика регіонів практики; детальний опис ключових ділянок.

3. Зміст та результати виконаних польових детальних і спеціальних географічних досліджень ключових ділянок і окремих географічних об'єктів. Стислий аналіз польових матеріалів, результати порівняльно-географічного аналізу регіонів (ключових ділянок) практики.

4. Висновки про проходження практики з пропозиціями щодо посилення ефективності практики.

5. Список використаної літератури.

6. Додатки (зразки зібраних документів, карти, таблиці, схеми тощо).

Звіт має бути оформлений на аркушах стандартного формату з наскрізною нумерацією з обов'язковим врахуванням стандартів (ЄСКД) та переплетений, обсягом 50- 70 сторінок тексту (Додаток Л).

Звіт з практики захищається студентами в комісії, призначеною завідувачем кафедри. До складу комісії входять викладачі кафедри, які призначені керівниками практики за наказом ректора університету. Комісія приймає диференційований залік у студентів в останні дні проходження практики. Під час захисту звіту студент має охарактеризувати особисто виконану роботу на базі практики, запропонувати і довести обґрунтованість та доцільність своїх пропозицій щодо її вдосконалення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

Географічна енциклопедія України: В 3 т. / За ред. О. Маринича - К.: Українська Радянська Енциклопедія ім. М. Бажана, 1989-1993.

Маринич О.М. Фізична географія України. Підручник. / О.М. Маринич – К.: Знання, 2006. – 511 с.

Методичні вказівки та завдання до проведення загальногеографічної міжзональної практики / Я. Є. Івах, О. І. Вісьтак, В. В. Стецький та ін. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 77 с.

Рельєф України: Навчальний посібник / [Б. О. Вахрушев, І. П. Ковальчук, О. О. Комлев, Я. С. Кравчук, Е. Т. Палієнко, Г. І. Рудько, В. В. Стецюк]; За загальною редакцією В. В. Стецюка. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 688 с.

Руденко В. Географія природно-ресурсного потенціалу України. / В. Руденко - Львів: Світ, 1993. - 240 с.

Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. Шаблій О. І. - Львів: Світ, 2000.

Топчієв О. Г. Основи суспільної географії / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 540 с.

Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.;

Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. / О. І. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.

Шищенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании. К.: Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.

Допоміжна:

Определитель высших растений. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.: іл. – Бібліогр.: с.: 471.

Курортні ресурси України / За ред. М. В. Лободи. – К.: ТАМЕД, 1999. – 344 с.

Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів, 1997. – 259 с.

Методология оценки рекреационных территорий / Под ред. Данильчук В.Ф., Алейникова Г.М. и др. – Донецк: ДИТБ, 2003. – 197 с.

Олійник Я.Б. Природні та етнокультурні феномени України. / Я.Б. Олійник, В.В. Стецюк - К.: ВПЦ «Київський університет». 2008 – 246 с.

Інтернет-ресурси:

<http://www.ukrstat.gov.ua> - офіційний сайт Державної служби статистики України

<http://www.dnprstat.gov.ua> - офіційний сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області

Картографічні матеріали:

Національний атлас України. - К.: ДНВП "Картографія", 2007. - 440 с.

Топографічні карти областей України.

Супутникові карти Google [Електронний ресурс]: Способ доступу: <https://maps.google.com/maps>

ДОДАТКИ

Додаток А

Правила техніки безпеки при проходженні навчальної географічної практики

*Не делай ничего, что может причинить вред твоему здоровью и
создать угрозу для твоей жизни*
(Марія Арбатова)

Під час проходження польових географічних досліджень кожен студент повинен дотримуватись основних правил техніки безпеки:

1. Виконуючи польові географічні дослідження, перебувати у складі групи або бригади під керівництвом викладача або бригадира.
2. При проведенні географічних досліджень в населених пунктах або на транспортних магістралях дотримуватись правил поведінки на дорозі.
3. Дотримуватись правил безпеки на воді при проведенні досліджень гідрологічних об'єктів.
4. При виконанні самостійних маршрутних досліджень потрібно:
 - а) слідувати в складі групи, що складається не менше ніж з 4 чоловік;
 - б) виконувати вимоги старшого групи – бригадира або його замісника;
 - в) не відхилятися від маршруту, запланованого керівником практики;
 - г) в горах користуватись маркованими або основними тропами;
 - д) обходити небезпечні ділянки рельєфу – круті схили, обриви, карстові воронки, провали, тріщини, зсувні схили тощо.
5. Дотримуватись чітко правил особистої безпеки під час перебування в таборі та при проведенні маршрутних досліджень.
6. Дотримуватись чітко правил особистої безпеки при виникненні нестандартної ситуації, наприклад стихійного лиха (зливи, грози, селю, тощо). Виключати мобільні телефони під час грози.
7. Дотримуватись режиму дня, установленому в польовому таборі.
8. Виконувати правила протипожежної безпеки, виконуючі маршрутні спостереження або знаходячись у таборі, при розпалюванні вогнища, приготуванні їжі тощо.
9. Забороняється вживати в їжу незнайомі ягоди, плоди, гриби, рослини, а також купувати продукти харчування на неорганізованих ринках, вживати фастфуди.
10. Забороняється вживати питну воду з колодязів та джерел, що не використовуються.
11. Рекомендується уникати конфліктних ситуацій, які можуть виникнути на побутовій, політичній або іншій основі як між студентами-практикантами, так і з місцевим населенням.
12. Забороняється самовільно покидати територію польового табору.
13. Забороняється вживати алкогольні і слабоалкогольні напої.

Приклад формуляра запису натурних геоморфологічних спостережень

Регіон _____ Дата _____ Автор _____

Геоморфологічний опис точки спостереження № (нумерація точок маршруту наскрізна)

Адреса точки	
Назва форми рельєфу (гора, височина, низовина, балка)	
Месцерозташування точки на елементі рельєфу	
Координати точки	
Висота, м: - абсолютна висота - відносна висота	
Глибина (для від'ємних форм рельєфу) Перевищення (для позитивних форм рельєфу)	
Форма повздовжнього профілю і частина схилу (верхня, середня, нижня)	
Форма поперечного профілю схилу	
Крутизна схилу (в градусах)	
Експозиція схилу	
Довжина і ширина елемента або форми рельєфу	
Мікрорельєф і нанорельєф	
Корінна порода	
Ґрунтоутворююча порода	
Ґрунт (тип, підтип)	
Ступінь змитості ґрунту	
Тип і ступінь зволоження	
Джерела підземних вод	
Тип рослинності	
Покриття ґрунту трав'яною рослинністю (%)	
Сучасні геоморфологічні процеси	
Види антропогенного впливу на елементи і форми рельєфу	
Примітки	

Морфологічна характеристика балки

<p><i>1. Назва і місце розташування балки</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – адміністративно-територіальна прив'язка (область, район, місто, село) – геоморфологічна прив'язка (назва низовини, височини, тощо) – назва басейну річки 	
<i>2. Морфометричні характеристики:</i>	
2.1 Абсолютна відмітка (h), м: а) у верхів'ї (h_1); б) в гирлі (h_1)	
2.2 Вертикальне розчленування рельєфу ($\Delta h = h_1 - h_2$), м	
2.3 Довжина балки, м	
2.4 Ширина балки, м а) у верхів'ї; б) серединній частині; в) в гирлі	
2.5 Крутизна схилів, град.: середня; максимальна	
2.6 Кількість відвершків, од.: а) на правому схилі; б) на лівому схилі	
<i>3. Морфографічний опис:</i>	
3.1 Форма поперечного профілю схилів (прості: випуклі, ввігнуті, прямі чи складні: випукло-ввігнуті, ввігнуто-випуклі, ступінчасті):	
3.2 Зовнішні ознаки розвитку екзогенних процесів: а) ерозійних (промоїни, ритвини, русла струмків тощо); б) зсувних (зсувний рельєф, деформації будівель); в) обвальних; г) карстових; д) інших	
4. Характеристика рослинного покриву (трав'яний, деревний; суцільний, фрагментарний)	
5. Сучасний стан балки (засміченість, розораність схилів, забудова, інше)	

Форма складання опису зсувного схилу

<i>Характеристика зсувного схилу</i>	
<i>1. Місце розташування зсуву:</i>	
1.1. адміністративно–територіальна прив’язка (область, район, місто, село) 1.2. геоморфологічна прив’язка: – Назва форми рельєфу – Назва ерозійної форми (правий чи лівий схил балки) – Назва басейну річки	
<i>2. Абсолютна відмітка схилу і зсувного тіла:</i>	
– підніжжя, м – вершини, м	
<i>3. Геоморфологічні особливості зсувонебезпечного схилу і зсувного тіла:</i>	
3.1. Форма схилу в плані (ввігнутий, прямий, опуклий, звивистий інші) 3.2. морфологічні характеристики: кут нахилу, град; довжина, м; ширина, м; площа, м ² 3.4. Морфологічні елементи зсуву (стілки зриву, бугри, западини, уступи, тріщини): кількість і розміри (довжина, ширина, висота, глибина в см або м)	
<i>4. Інженерно–геологічні (літолого–стратиграфічні) характеристики</i>	
<i>5. Генетичний тип зсуву за зовнішніми ознаками (структурний, структурно–пластичний, пластичний)</i>	
<i>6. Вік зсуву (свіжий, давній, древній)</i>	
<i>7. Візуальна оцінка водонасиченості (суцільна; часткова; наявність джерел і водотоків)</i>	
<i>8. Морфодинамічні ознаки за даними опитування місцевих жителів</i>	
зміна планової конфігурації та місця зародження зсувного тіла; розвиток істотних зсувних тріщин на поверхні схилу та і будинках (збільшення розмірів, поява нових ознак тріщин); поява і збільшення площі вимоїн, ярів; поява болотної рослинності	
<i>9. Наявність інших видів геологічних процесів (ерозія, обвали, карст тощо)</i>	
<i>10. Характеристика рослинного покриву (трав’яний, деревний; суцільний, фрагментарний)</i>	
<i>11. Чинники, що впливають на активізацію зсувного процесу</i>	
забудова схилів; промислові об’єкти; розриви водонесучих комунікацій; вібраційні навантаження транспорту; підмив підніжжя схилу водотоком; підрізання схилу в результаті проведення інженерних робіт; інше	

Форма складання опису гідрологічного об'єкту

<i>Характеристики</i>	
<i>1. Назва і місце розташування водного об'єкту:</i>	
1.1. адміністративно–територіальна прив'язка (область, район, місто, село)	
1.2. геоморфологічна прив'язка: – Назва форми рельєфу	
<i>2. Абсолютна відмітка точки дослідження, м:</i>	
<i>3. Геоморфологічні особливості:</i>	
3.1. Форма та розміри річкової долини (ширина бровки і днища, глибина)	
3.2. Ширина, глибина руслу річки, м	
3.3. Виразність заплави, терас	
3.4. Наявність меандр, порогів, островів, пляжів	
3.5. Морфологічні характеристики берегових схилів: кут нахилу, (пологий, крутий; град.); ширина, м; висота, м; форма (прямий, увігнутий, вигнутий, хвилястий; терасований).	
3.6. Характер рослинності берегів, заплави, островів	
<i>4. Гідрологічні характеристики</i>	
4.1. Температура води, град.	
4.2. Прозорість	
4.3. Колір	
4.4. Склад перенесеного потоком твердого матеріалу (пісок, глина, мул, галька)	
4.5. Характер та швидкість течії	
<i>5. Характеристика і склад поверхневих порід та їх здатність до розмивання</i>	
<i>6. небезпечні процеси (підтоплення прилеглих територій, абразія, «цвітіння» води, ін.)</i>	
<i>7. Санітарно–гігієнічний стан</i>	
<i>8. Використання в господарській діяльності</i>	
8.1. Наявність або відсутність гідротехнічних споруд	
8.2. Використання водного об'єкту для: водопостачання населених пунктів або промислових підприємств; гідроенергетики; водного транспорту; зрошування; риборозведення; інше.	
8.2. Використання в господарстві берегів і островів (під селитебну та промислову забудову, для рекреації, транспорту тощо)	
Інші	

Форма складання опису об'єктів геологічної спадщини

Критерії, характеристики та ознаки	Показники
<i>1. Ступінь збереженості</i>	
сучасний стан об'єкту, ступінь його неушкодженості й нерозтраченості	
<i>2. Історичне значення</i>	
цінність об'єкту щодо історичних подій, пов'язаних з ним	
<i>3. Наукове (геологічне) значення</i>	
а) автентичність - справжність, достовірність	
б) унікальність - неповторність	
в) типовість - відповідність певному типу (за генезисом, формою знаходження в природі, мінералого-петрографічним складом, морфологією, ін.), володіння особливостями, властивими якому-небудь типу;	
г) геологічна ємність - об'єм, літолого-стратиграфічні комплекси, тектонічна організація, природні та техногенні умови й фактори стану, геодинамічні, гідрогеологічні, геохімічні та радіоекологічні процеси	
д) цінність стосовно використання його у наукових цілях при виконанні геологічних досліджень та проведенні наукових екскурсій.	
<i>4. Естетичне значення</i>	
красота й художність в організації геологічного об'єкту та їх сприйняття людиною; а) <i>сполучність літогенного компоненту з іншими</i> (гідрогенним, кліматогенним, біогенним) компонентами ландшафту; б) <i>сезонна ритміка та кольорова палітра</i> (різнобарвність, та зміна кольорів усіх компонентів ландшафту в межах об'єкту геологічної спадщини протягом сезонів року)	
<i>5. Природні й техногенні умови та фактори стану об'єкту</i>	
а) природні й техноприродні процеси, що впливають на стан об'єкту;	
б) техногенні джерела ризику пошкодження або втрати об'єкту;	
в) рекреаційне навантаження.	

Форма складання опису об'єктів індустриальної спадщини

Критерії	Характеристики та ознаки	
1. Ступінь збереженості	сучасний стан об'єкту, ступінь його неущожденості й нерозтраченості	
2. Історичне значення	а) епоха або рік виникнення	
	б) цінність об'єкту стосовно історичних подій, що відбувалися в його межах або пов'язані із ним	
3. Наукове значення	а) автентичність – тобто справжність, достовірність;	
	б) типовість * – відповідність певному типу	
	в) цінність стосовно можливості використання у наукових цілях та проведенні наукових екскурсій	
4. Технологічна цінність	унікальність технології	
5. Естетичне значення	Тобто краса й художність в організації об'єкту та їх сприйняття людиною	
	Сполученість з іншими об'єктами:	
	а) природного середовища – з літо генними, гідрогенними, біогенним компонентами ландшафту;	
	б) техногенного середовища – з іншими будівлями і спорудами	
6. Природні й техногенні умови та фактори стану об'єкту	а) природні та техноприродні процеси, що впливають на стан об'єкту;	
	б) техногенні джерела ризику пошкодження або втрати об'єкту;	
	в) рекреаційне навантаження.	
7. Провідна функція	а) первинне призначення (завод, фабрика, інженерна споруда, кар'єр, копальня, музей, музей-завод, свердловина інше)	
	б) сучасна функція (господарська, рекреаційна, освітня і науково-інформаційна ін.)	
8. Рівень виявлення	а) виявлена, б) невиявлена	
9. Стійкість до пошкоджень	а) стійка, б) відносно стійка, в) вразлива	

* типи об'єктів індустриальної спадщини: 1 – пам'ятка науки й техніки, 2 – пам'ятка промислової архітектури, 3 – пам'ятка транспортної архітектури, 4 – пам'ятка аргпромиислового комплексу, 5 – пам'ятка містобудівництва, 6 – гірничопромислові ландшафти, 7 – антропогенно-аквальні ландшафти, 8 – об'єкти сучасної промислової архітектури, 9 – об'єкти індустриального дизайну, 10 – об'єкти меморіального будівництва, 11 – індустриальні об'єкти, що залучені в сферу протестних субкультур молоді.

Психолого-естетичні та географо-естетичні критерії оцінки ландшафту**Форма 1****Психолого-естетичні критерії оцінки ландшафту**

(ці критерії визначають ступінь впливу пейзажів на психіку людини, вони заповнюються на кожній опорній точці)

№ опорної точки і характер пейзажу, що відкривається	Дата спостереження	Час спостереження	Оцінка за критеріями, балів			
			1. (С)	2. (З)	3. (Н)	4. (Д)
Середній бал по кожному з критеріїв						
Сума середніх балів за всіма критеріями						

Оцінка проведена: _____
(прізвища, ініціали та підписи членів комісії, дата)

Форма 2**Географо-естетичні критерії оцінки ландшафту**

(ці критерії визначають ступінь естетичної цінності окремих компонентів ландшафту та їхньої сукупності, їх заповнюють по закінченні польового етапу досліджень)

№	Критерій	Бал
1.	Гармонія природних та антропогенних об'єктів	
2.	Наявність на ділянці мальовничих урочищ, затишних куточків, де приємно відпочивати, насолоджуючись красою природи	
3.	Наявність на ділянці визначних пам'яток, таких, як химерні скелі, водоспади, вікові дерева, скупчення чарівних рослин, квітів, пам'ятники історії і культури тощо.	
4.	Наявність на ділянці оглядових майданчиків, з яких відкриваються гарні краєвиди	
5.	Виразність рельєфу місцевості	
6.	Виразність водних об'єктів	
7.	Різноманітність і чергування рослинних угруповань	
8.	Різноманітність тваринного світу ділянки	
Сумарний бал за критеріями		

Оцінка проведена: _____
(прізвища, ініціали та підписи членів комісії, дата)

Ключ до заповнення Форми 1

Критерій	умови оцінки пейзажів, що відкриваються		
	у 0 балів	у 2 бали	у 4 бали
1. Спокій (С) (Відчуття спокою, розслаблення, споглядання)	пейзаж некрасивий, сумовитий, заспокоєнню, розслабленню і спогляданню не сприяє	помірно мальовничий пейзаж, що сприяє заспокоєнню, розслабленню і спогляданню, але недовго	дуже мальовничий пейзаж, сприяє тривалому заспокоєнню, розслабленню і спогляданню
2. Захоплення (З) (Відчуття захоплення, благоговіння, священності)	пейзаж невиразний, залишає байдужим	пейзаж досить виразний, але особливого захоплення не викликає	грандіозний пейзаж, що викликає сильне захоплення, благоговіння
3. Незайманість (Н) (Відчуття незайманості, дикості, віддаленості від цивілізації)	віддаленість від цивілізації, незайманість і дикість не відчуваються	відчувається віддаленість від цивілізації, але немає відчуття дикості, незайманості	гостро відчувається незайманість, дикість місцевості, віддаленість від цивілізації
4. Душевне піднесення (Д) (Відчуття душевного піднесення, викликане звуками і запахами природи)	переважають звуки і запахи антропогенного походження, які не викликають душевного піднесення	звуки і запахи природи змішуються зі звуками і запахами цивілізації, що викликає певне душевне піднесення	повнота лише природних звуків і запахів, що викликають душевне піднесення

Ключ до заповнення Форми 2

Критерій	Умови оцінки місцевості		
	у 0 балів	у 1 бал	у 2 бали
1.	2	3	4
1. Гармонія природних та антропогенних об'єктів	є антропогенні об'єкти, які сильно порушують ландшафт	є антропогенні об'єкти, які незначно порушують ландшафт	антропогенні об'єкти гармонійно вписуються в ландшафт
2. Наявність на ділянці мальовничих урочищ, затишних куточків, де приємно відпочивати, насолоджуючись красою природи	мальовничі урочища відсутні	є декілька (2-3) мальовничих урочищ	є більше 3-х мальовничих урочищ або ділянка невелика і сама є мальовничим урочищем
2. Наявність на ділянці визначних пам'яток, таких, як химерні скелі, водоспади, вікові дерева, скупчення чарівних рослин, квітів, пам'ятники історії і культури тощо.	визначні пам'ятки відсутні	незначна кількість визначних пам'яток	багато різноманітних визначних пам'яток або сама ділянка є визначною пам'яткою
4. Наявність на ділянці оглядових майданчиків, з яких відкриваються гарні краєвиди	оглядові майданчики відсутні	є один оглядовий майданчик	є декілька оглядових майданчиків у різних місцях з різними краєвидами
5. Виразність рельєфу місцевості	місцевість рівнинна	горбиста або пересічена місцевість	рельєф сильно горбистий чи гірський
6. Виразність водних об'єктів	водні об'єкти відсутні, або споглядання їх утруднене (сильне заростання узбережжя тощо)	наявні (або межують з ділянкою) здебільшого невиразні водні об'єкти	більшість наявних (або тих, що межують) водних об'єктів виразні, тобто мають мальовничі береги, чисту воду тощо

7. Різноманітність і чергування рослинних угруповань	ділянка вкрита одноманітною деревною або трав'янистою рослинністю (голий степ, луки)	рослинність на ділянці представлена щонайменше двома угрупованнями, які чергуються між собою	на ділянці чергуються декілька рослинних угруповань
8.Різноманітність тваринного світу ділянки	можна зустріти лише комах, дрібних звірів і птахів	можна зустріти великих звірів і птахів	можна зустріти групи крупних звірів і птахів а також хижаків

Додаток I
Форма 3

Результати проведення естетичної оцінки території

« _____ »
(вказується назва ділянки)

Місце розташування:

- адміністративна область (республіка) _____
- район (місто) _____

Площа запропонованої до заповідання ділянки:

усього _____ га, у т.ч.: суші _____ га; акваторії _____ га

За результатами естетичної оцінки ця ділянка рекомендована до охорони шляхом включення її до складу природно-заповідного фонду України в якості

_____ (вказується рекомендована категорія)

Сумарний бал естетичної оцінки _____ балів

у т.ч. психолого-естетичної оцінки _____ балів

географо-естетичної оцінки _____ балів

Терміни проведення оцінки: з _____ по _____.

Естетичну оцінку проведено експертною комісією в складі:

_____ (прізвища, ініціали та підписи членів комісії, дата)

АНКЕТА**для опитування населення різних регіонів країни**

1. Місце опитування (населений пункт, район, область, країна).

2. День та час опитування.

3. Чи подобається Вам місцевий клімат ?

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

4. Чи задовольняють Вас Ваші житлові умови?

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

6. Чи подобається Вам Ваше поселення?

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

а) що саме (подобається або ні)?

6. Чи подобається Вам Ваша робота ?

1) так	2) ні	3) не дуже	4) що саме?	5) не знаю	6) не працюю
--------	-------	------------	-------------	------------	--------------

7. Як Ви вважаєте, природне середовище Вашого поселення:

1) не забруднене	2) мало забруднене	3) забруднене	4) дуже забруднене	5) не знаю
------------------	--------------------	---------------	--------------------	------------

а) що треба зробити, щоб воно було чистішим?

8. Чи подобаються Вам керівництво:

а) поселення

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

б) району

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

в) області

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

г) країни

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

9. Чи задовольняє Вас Ваша зарплата (прибуток)?

1) так	2) ні	3) не дуже	4) не знаю
--------	-------	------------	------------

10. Чи помітили ви зміни в останні 5 років:

а) в економічній сфері (чи стало жити краще)

1) так	2) ні	4) не знаю	3) стало краще	5- стало гірше
--------	-------	------------	----------------	----------------

б) у соціальній сфері

1) так	2) ні	4) не знаю	3) стало краще	5- стало гірше
--------	-------	------------	----------------	----------------

11. Чи далеко Ви живете від столиці Вашої країни, обласного центру, районного центру?

для столиці країни	для обласного центру	для районного центру	
01	11	21	дуже далеко
02	12	22	далеко
03	13	23	не дуже далеко
04	14	24	не дуже близько
05	15	25	близько
06	16	26	поруч
07	17	27	інше

12. Чим, на Ваш погляд, відрізняється Ваше поселення від інших поселень?

13. Чи читаєте Ви газети?

1) так	2) ні	3) час від часу
--------	-------	-----------------

14. До якого населеного пункту Ви їздите найчастіше ?

1 залізнична станція	2 районний центр	3 обласний центр	4 столиця країни	5 інше
----------------------	------------------	------------------	------------------	--------

15. Як Ви вважаєте, чи існують в Вашому поселенні національні проблеми ?

1) так	2) ні	3) не знаю
--------	-------	------------

16. Які проблеми в житті Вас найбільше турбують?

1 продовольча	2 житлова
3 соціальна	4 політична
5 екологічна	6 міжнаціональна
7 культурна	8 злочинність
9 моральна	10 погана освіта
11 погана медицина	12 погані дороги
13 погані люди	14 інше

Дякую

Класифікатор

1. Стать

1. чоловік	2. жінка
------------	----------

2. Вік:

1. до 17 років	3. 36-55 років(жінки), 36-60 років(чоловіки)
2. 18-35 років	4. більше 55 років (жінки), більше 60 років (чоловіки).

3. Освіта:

1. початкова	2. середня	3. СПТУ
4. технікум	5. вища	6. неграмотний.

4. Зайнятість:

1. некваліфікований робочий	2. кваліфікований робочий	3. некваліфікований селянин	4. кваліфікований селянин
5. службовець	6. спеціаліст	7. приватний підприємець	8. не працюю
			9. інше.

5. Звідки ви приїхали

1. народився тут	2. з міста цього району
3. з села цього району	4. з міста цієї області
5. з села цієї області	6. з міста інших областей
7. з села іншої області	8. з міста іншої країни
9. з села іншої країни	10. інше.

Приклад розробки бальної шкали загальної рекреаційної оцінки рельєфу*

Кількість балів	Кількість балів			
	вертикальне розчленування, м/км	горизонтальне розчленування, км/км ²	крутість схилів, °	експозиція схилів
5	50-75	1,0-2,0	3-7	рівнинні території
4	75-100	2,0-2,5	7-10	Пд.
3	25-50	понад 2,5	10-15	Зх.
2	0-25	1,0-1,5	0-3	Сх.
1	понад 100	0,0-1,0	понад 15	Пн.

*І. М. Нетробчук. Рекреаційна оцінка рельєфу Буго-Стирського межиріччя Волинської височини / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. - Розділ І. Фізична географія. 10, 2009. – С. 40-44.

Бальну оцінку дають за переважним значенням морфометричного показника.

Для визначення рекреаційної специфіки кожного району використовують функціональну (спеціалізовану) оцінку рельєфу. Для цього вибирають три головні функції, можливі для рекреації височинних територій: спортивно-туристська, прогулянкова, відпочинкова. Коли бальні оцінки рекреаційних функцій мають максимальні й близькі значення (однакові або різниця в один бал), то цим територіям присвоюють комплексну функцію (наприклад туристсько-прогулянкова, прогулянково-відпочинкова)ю

Для спортивно-туристської функції необхідний сильно розчленований рельєф, у якого максимальні значення вертикального і горизонтального розчленування, крутості схилів. Для відпочинкової функції, яка відповідає тихому відпочинку, найсприятливіші плоскі вирівняні ділянки з мінімальним розчленуванням, а також переважанням південних експозицій.

Прогулянкову функцію оцінюють за бальними шкалами загальної рекреаційної оцінки рельєфу.

Класифікація галузей соціальної інфраструктури міста

(складено за http://old.creativeconomy.ru/mag_rp/archive/8460/)

Таблиця 1.

Класифікація галузей соціальної інфраструктури міста

<i>Групи галузей</i>	<i>Підгрупи, окремі галузі</i>
1) Галузі, що обслуговують потреби матеріальних благ	<ul style="list-style-type: none"> - торгівля - фінансові послуги - банківська діяльність - транспорт - зв'язок - пенсне та соціальне забезпечення - страхування - ділові, інфраструктурні послуги
2) Галузі, що забезпечують виробництво послуг потреб населення	<ul style="list-style-type: none"> а) житлово-комунальне господарство та побутові послуги: <ul style="list-style-type: none"> - житлово-комунальне господарство - побутові послуги - готельні послуги - громадське харчування б) охорона здоров'я: <ul style="list-style-type: none"> - охорона здоров'я - фізична культура - санаторно-курортне обслуговування в) організація відпочинку та дозвілля: <ul style="list-style-type: none"> - зони відпочинку - туристичні послуги - організація дозвілля
3) Галузі, що забезпечують формування суспільної свідомості	<ul style="list-style-type: none"> - освіта - наука - просвіта - культура і мистецтво - спорт - видавницька діяльність - засоби масової інформації
4) Галузі, що забезпечують функціонування державної системи	<ul style="list-style-type: none"> а) управління та охорона суспільного порядку: <ul style="list-style-type: none"> - державне управління - охорона громадського порядку - послуги юридичного характеру б) громадська безпека в) забезпечення екологічної безпеки

ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА ЗВІТУ З НАВЧАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПРАКТИКИ

ЗМІСТ

ВСТУП

**РОЗДІЛ 1. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ
ПРО РЕГІОНИ ПРАКТИКИ**

1.1. Порівняльна характеристика географічного положення регіонів

1.2. Загальні відомості про регіони

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ УМОВ РЕГІОНІВ

2.1. Геологічна будова та тектоніка

2.2. Рельєф

2.3. Клімат

2.4. Гідрологія

2.5. Рослинний світ

2.6. Тваринний світ

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНІВ

3.1. Соціальна та демографічна характеристика

3.2. Загальна характеристика сучасної економіки

3.2.1. Характеристика промисловості

3.2.2. Характеристика агропромислового комплексу

3.2.3. Характеристика транспорту

3.2.3.1. Проведення стаціонарних транспортних спостережень

3.3. Невиробнича сфера

3.3.1. Загальна характеристика

3.3.2. Рекреаційні ресурси регіонів

3.3.3. Туризм

3.4. Зовнішні зв'язки регіонів

3.5. Локальні дослідження об'єктів виробничої та невинробничої сфери

3.5.1. Характеристика відвіданих об'єктів виробничої сфери

3.5.2. Характеристика відвіданих об'єктів невинробничої сфери

РОЗДІЛ 4. ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Приклади оформлення списку літератури
[Бюлетень ВАК України. – 2008. - №3. - С. 9-13]

Типи видань	Приклад оформлення
Один автор	Геродот. Історія /Геродот; [пер. з давньогрец. Л.Звонська]. – Львів: Свічадо, 2014. – 307 с.
Два автори	Матяш І. Діяльність екологічного центру /І.Матяш, Ю.Мушка. – Київ: Києво-Могилян.акад., 215. – 397, [1] с.
Три автори	Мінцер О.П. Географія туризму: навч. пос. для студ./ О.П. Мінцер, Ю.М. Вороненко, ВВ. Власов. – Київ: Вища школа, 2013 – 345 с.
Чотири автори	Географія переробної галузі агропромислового комплексу: підруч.для студ.вищ.навч.закл. /О.О. Гвоздєв, Ф.С. Ялпачик, А.П. Рогач, М.А. Сердюк. – Київ: Вища школа, 2016. – 475 с.
Без автора	Історія Свято-Михайлівського Золотоверхоо моастриря /[авт..тексту В. Клос]. – Київ: Грані-Т, 2013. – 119 с. – (Грані світу).
Матеріали конференцій, з'їздів	Економіка, менеджмент та освіта: матеріали Міжнар. конф.молодих учених. [«Молодь України і освітня реформа»], (Харків, 11-13 жовт.2015 р.) /М-во освіти та науки. – Харків: Харків. нац.ун-т ім.. В.Н. Каразіна, 2015. – 324 с..
Словники	Географія: словник-довідник /[авт.-уклад. Ципін В.К.]. – Харків: Халлімон, 2009. – 179 [1] с.
Атласи	Атлас туристичних ресурсів України / О.Л. Дроздов, Л.Б. Дзяк, В.П. Маковецький. – 2-ге вид., розшир. та доповн. – Дніпропетровськ: Пороги, 2012. – 218 с.
Законодавчі та нормативні документи	Україна. Верховна Рада. Кабінет Міністрів. Державний бюджет України на 2016 рік: (уточнений) /Кабінет Міністрів України. – Київ: [б.в.], 2016. - 10 с.
Каталоги	Пам'ятки історії та мистецтва львівської області: каталог-довідник /[авт.-упоряд. М. Зобкін, І. Дикий та ін.]. – Львів: Новий час, 2013. – 167 с.
Автореферати дисертацій	Новосад І.Я. Науково-методичні основи дослідження геотуристичних ресурсів: автореф. дис. на здобуття наук. Ступ. канд. географ. наук: спец. 11.00.11. «Конструктивна географія» / І.Я. Новосад. – Тернопіль, 2015. – 24 [1] с.
Електронні ресурси	Богомольський Б.Р. Географія екстремальних ситуацій [Електронний ресурс]: Спосіб доступу: www.geo.univ.kiev.ua